

Bódiss Tamás

A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben és egyházzében

A zsoltárnak a református egyházban betöltött szerepéről szóló tanulmányomat egy klasszikus Kálvin-idézettel kezdem, melyben maga *Kálvin* —aki igen jól ismerte az egyházatyák írásait— Szent Ágoston gondolatára épít: „Ámde igazán mondja Ágoston: senki sem tud Istenről méltóképpen énekelni, csak az, akit

ő tanít meg erre. Ezért akármerre is keresgéljük köröskörül, sem jobb, sem Isten dicsőítésére alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait ... Amidőn tehát ezeket énekeljük, bizonyosak lehetünk abban, hogy e szavakat maga Isten adja szánkba, mintha csak Ő maga énekelne bennünk önnön dicsőségét magasztalva.”¹

A kálvini egyház zsoltáréneklése a XVI. század közepén Nyugat-Európában a reneszánsz francia chanson stílusában fogant.² Számunkra meglepő, hogy a szigorúságáról ismert genfi reformátor miért épp e világi —legtöbbször könnyed, sikamlós szövegű— szerelmi lírát hordozó műfajt találta az istentiszteleti éneklésre legalkalmasabbnak?

Mielőtt válaszolnánk a kérdésre, lássunk néhány történeti adatot!

A francia nyelvű protestáns éneklés első dokumentumai a XVI. század huszas éveiből ismertek. Strasbourgban már 1525-ben használtak énekeskönyvet az istentiszteleten.³ (Ebben a gyűjteményben található a 36. zsoltár ósdallama.) 1533-ban a mai Svájc területén jelent meg egy 48 éneket tartalmazó gyűjtemény 3 füzetben, hangjegyek nélkül, de a kor közismert dallamaira utalva. Az énekek között 8 zsoltárparafrázist találunk.

Ugyanebből az évből való a híres francia udvari költő, *Clément Marot* első verses zsoltárfordítása. (Meggjegyzendő, hogy nem valamelyik dicsőítő zsoltárt, hanem éppen az első bűnbánati zsoltárt, a hatodikat verselte meg először.) 1536-ig Marot további 29 zsoltárparafrázist írt.⁴ E vallásos költemények ekkor még a katolikus vallású udvari körökben arattak látványos sikert.

¹ Az 1543-as zsoltárkönyv előszava. Magyarul a Jugoszláviai Keresztyén Egyház énekeskönyvében jelent meg 1939-ben Révész Imre püspök fordításában. Újabban közölte a *Zsoltár* folyóirat 1994/4. számában.

² H. M. Brown: *A reneszánsz zenéje*. 244. és Brockhaus—Riemann: *Zenei lexikon*. „chanson” címszó.

³ E tanulmány első részének fő forrása Marc Honegger 2000 szeptemberében Nîmes-ben „Die Musik der Hugenotten im Frankreich des 16. Jahrhunderts” címmel tartott előadása. Az ettől eltérő forrásokat külön jelzem.

⁴ Csomasz Tóth Kálmán: *Református gyülekezeti éneklés*. 1950. 205.

Antwerpenben 1540-ben teljes verses zsolttárgyűjtemény jelent meg: a *Souterliedekens*, túlnyomórészt holland népi dallamokra.⁵

E néhány adat ismeretében már megérthetjük, hogy Kálvin is kora zenei nyelvét használja fel a francia zoltároskönyv megalkotásakor. Minden bizonnyal volt ebben propagandisztikus fogás és kora katolicizmusával való szembehelyezkedés is.

A zoltárdallamok világi eredete vagy legalábbis rokonsága arra készítette Kálvint, hogy világos különbséget tegyen a „könyved, csapongó” asztali chansen-éneklés és a „súllyal és fenséggel” bíró istentiszteleti éneklés között. Az 1543-as zoltárkönyv —fentebb már idézett— híres előszavában az ókori filozófusra: Platónra hivatkozva említi a zene emberi lélekre gyakorolt különleges hatását.⁶ Bizonyára a világi chasonokra gondol, amikor azt írja, hogy az erkölcsi „romlást a dallam csepegteti be a szívnek legmélyére. Mitévők legyünk tehát? Gondoskodjunk ne csak tisztességes, hanem valósággal szent énekekről ...”⁷ A fentiek alapján arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Kálvin az istentiszteleti éneklés szigorú fegyelmeztségével, az egyszólamúsághoz és hangszernélküliséghez való ragaszkodással a profán és a szent ének közötti különbséget próbálta világossá tenni.

Az 1562-ben teljessé vált zoltárkönyv a genfi gyakorlatban hasonló szerepet kapott, mint az istentiszteleteken folyamatosan olvasott és magyarázott Biblia: a heti három istentisztelet alkalmával félévente végigénekeltek a zoltárkönyvet.⁸ Az éneklést a kántor vezette az iskolás gyerekek csoportja (a tulajdonképpeni schola!) segítségével.

„Igaz, hogy az éneklés léleképítő munkája nem szorítható pusztán csak a templom falai közé. Odahaza is, meg künn a mezőn is ösztön és eszköz lehet számunkra az ének ...”⁹

A protestáns tanítás szerint a templomi istentiszteletet folytatja az élet istentisztelete. Az éneklésnek, istendicséretnek ugyanúgy helye lehet az életben, mint a templomban. A kálvini istentisztelet egyszólamú zoltárdallamai a XVI. század második felében a későreneszánsz vokális és hangszeres zenéjében egyedülálló virágzást értek meg. Nem templomi, liturgikus használatra, hanem az életre: társas, baráti, házi muzsikálásra készültek a zoltárfeldolgozások, ahogyan azt *Claude Goudimel* 1565-ös négyzólamú zoltárkönyvének bevezetőjében egyértelműen olvashatjuk.¹⁰

Marot korai zoltáraitra is készült néhány kórusfeldolgozás, de igazából 1546-ban indul el a zoltárfeldolgozások sorozata, amikor *Pierre Certon* 32 homofón letétet adott közre, s egy évvel később már *Louis Bourgeois* (a zoltár-

⁵ Csomasz: *i.m.* 205., valamint Brockhaus—Riemann: *Zenei lexikon* „Souterliedekens” címszava.

⁶ „Csakugyan, tapasztalásból tudjuk, hogy a zenének valami titkos és szinte hihetetlen ereje van a szíveket megmozdítani, vagy így, vagy amúgy.”

⁷ Idézetek a Zoltárkönyv előszavából.

⁸ Erre a tényre svájci kutatók: Marc Honegger és Marcus Jenny egybehangzóan rámutattak. Ld. *Magyar Egyházzene* II (1994/1995) 397!

⁹ Idézet a Zoltárkönyv előszavából.

¹⁰ Pierre Pidoux reprint-kiadásának előszavát idézi Marcus Jenny, *Magyar Egyházzene* IV (1996/1997) 399.

dallamok egy részének szerzője) is többszólamú kötettel jelentkezett. Rajtuk kívül számos szerző írt különböző nehézségű és kompozíciós technikájú feldolgozásokat¹¹ — az egyszerű, hang-hang elleni letétől a többtétéles, végigkomponált motettáig. 1551-től lantfeldolgozások is megjelentek, főképpen *Adrian le Roy* és *Robert Ballard* kiadásában, de születtek orgonára sőt blockflötére írt zsoltárvariációk is. C. Goudimel háromféle változatban is elkészítette a zsoltársorozatot, a legbonyolultabb, motettikus feldolgozásból azonban csak 66 zsoltár készülhetett el, mely nyolc kötetben (!) jelent meg 1551 és 1566 között.

„Bárcsak lenne az emberekben annyi meggondolás, hogy elhagynák eddig szokásos énekeiket, amelyek részint üresek és ledérek, részint ostobák és esetlenek, részint pedig szennyesek és hitóányak, s ennek következtében valamennyi rossz és ártalmas — s bárcsak ezek helyett megszoknák ezután ezeknek az isteni és mennyei énekeknek az éneklését, együtt a jó Dávid királlyal!” — olvashatjuk Kálvin szavait a Zsoltárkönyv bevezetőjében. Az 1573-ig publikált közel 2000 vokális vagy hangszeres zsoltárfeldolgozás tehát nem liturgikus használatra, hanem a családi és a társas éneklés alkalmaira született azzal a céllal, hogy a világias, ledér szövegű chansonok és madrigalok helyett tiszta és építő dalok hangozzanak fel.

A hugenotta zsoltárok népszerűsége a XVI. század második felében egész Európára kiterjedt. Egymás után készültek a különböző nyelvű fordítások, melyek közül számunkra *Ambrosius Lobwasser* 1573-ban megjelent német fordítása a legfontosabb, hiszen *Szenci Molnár Albert* is ennek alapján dolgozott.

Kálvin halála után Svájcban széles körben elterjedt a többszólamú zsoltáréneklés, melyben a teljes gyülekezet részt vett. 1791-ben így mutatja be az ottani zenei életet egy német muzsikusz: „Soha semmi nem hatott úgy rám, mint az itteni négyyszólamú egyházi ének. Az egész gyülekezet négy szólamra, az énekeskönyvben a szövegek mellett kinyomtatott hangjegyek szerint éneklie a reformátusoknál szokásos zsoltárdallamokat. Leánykák és fiúk éneklie a diszkántot, felnőtt nők az altot, férfiak a tenort és a basszust ...”¹² Érdemes tudnunk, hogy a dallamok megtanulásának érdekében „az ifjúság konfirmációi fogadalmához ... hozzákapcsolták azt a kötelezettséget, hogy életük fogytáig minden vasárnap a két istentisztelet után egy-egy óra hosszát gyülekezeti karéneklést gyakorolnak.”¹³ Ezzel a zenei gyakorlattal találkozott *Maróthi György* a XVIII. század harmincas éveiben svájci tanulmányútja során. A többszólamú zsoltáréneklés Svájcban egyes helyeken a XX. századig fennmaradt.

¹¹ Marc Honegger előadásában az alábbi neveket sorolta fel: Antoine de Mornable, Loys Bourgeois, Clément Janequin, Claude Goudimel, Jean Louys, Barthélemy Le Bel, Jacques Arcadelt, Philibert Jambe-de-Fer, Michel Ferrier, Thoma Champion, Richard Crassot, Jean Servin, Hugues Sureau du Rozier, Pierre Santerre, Paschal de L'Estocart, Claude Le Jeune, Jan Pieterszoon Sweelinck, Simon Gorlier, Adrian le Roy, Grégoire Brayssing, Nicolas Vallet, Hendrick Speuy, Samuel Mareschall, Anthony van Noordt.

¹² A beszámoló Johann Fiedrich Reichardt tollából való. Idézi Csomasz Tóth Kálmán: *Maróthi György és a kollégiumi zene*. Budapest 1978. 32.

¹³ Csomasz Tóth Kálmán: *i.m.* 33.

A XVI. században a reformáció tanításai Magyarországra könnyen és akadály nélkül bejutottak; ennek is tulajdonítható, hogy a középkor liturgikus-zenei gyakorlata sok tekintetben tovább élt, nem vált megbélyegzetté, mint egy bő évszázaddal később, az ellenreformáció idején. Reformátor eleink —Lutherhez hasonlóan— zeneileg és liturgiailag alapvetően a középkori gyakorlatot folytatták és örökítették tovább, természetesen a megfelelő teológiai-dogmatikai „átalakítások” után.

A protestáns graduálokba a gregorián egyszerűbb műfajai kerültek, elsők között a pszalmódia, a recitált zsolttárimádság. Nemcsak a zsolttárszövegek utalnak gyakori használatra, hanem a zsolttárt keretező antifónák nagy száma is.¹⁴ *Benczédi Székely István* teljesre tervezett Ószövetség-fordításának egyetlen megvalósult dokumentumaként¹⁵ 1548-ban megjelentette a Zsolttárok könyvét; ebben a zsolttárversek központozása (a dallami középzárlat helyének kettősponttal történt jelzése) egyértelműen az énekelt megszólaltatásra utal.¹⁶ *Huszár Gál* 1574-es primarendje a zsolttárok folyamatos végigéneklésének szokását föltételezi, a graduálok tanúsága szerint azonban inkább az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjaihoz kapcsolódó liturgikus beosztás érvényesült.

A pszalmódia mellett a zsolttár verses formában is bekerült az óprotestáns istentiszteletbe. A gregorián liturgia legfontosabb dallamainak magyarításával egyidős a stórfás gyülekezeti ének keletkezése. A „*psalmusokból való isteni dicséretetek*” éneksoportja már az általunk ismert forrásban, *Huszár Gál* 1560-as debreceni énekeskönyvében külön fejezetet alkot. Itt 37 zsolttáralapú éneket találunk, míg a XVIII. század végén megjelent *Öreg Debreceni Énekeskönyv* —mely a reformációs énekkincs legteljesebb összefoglalása— 103 zsolttárparafrázist tartalmazott. A repertoár tehát az idők folyamán fokozatosan bővült.

Huszár Gál 1574-es *Komjáti graduáljának* elején egymás alatt közli a 96. zsolttár bibliai szövegét és verses parafrázisát *Jer, örvendezzünk az Úr Istennek* kezdettel, melynek címe fölött a következő magyarázatot olvashatjuk: „*E Psalmust mi eckepen csináltuc Rhythmussal való enekbe, Azokert, á kic czac Magyar modra való versockel akariác enekelni.*”¹⁷ Az idézet alapján két megjegyzést tehetünk. Az egyik, hogy *Huszár Gál* maga is érezte az antik időmértékes és az újabb, „nyugati” mértékes mellett a hangsúlyos-tagoló verselés magyaros jellegét. A másik: a liturgikus zsolttározás és a szabadabb verses zsolttáreneklés —akár választható, akár váltogatható formában, de — egyaránt jelen volt a XVI. századi protestáns istentiszteleteken. Hogy melyik hangzott fel, nyilván függött attól, volt-e éneklő kar vagy iskolai kórus, rendelkezett-e a gyülekezet megfelelő képzettségű énekvezetővel. A bibliai zsolttározáshoz képest a zsolttárparafrázis szerepe

¹⁴ Karasszon Dezső: „Synopsis gradualis”, in *Egyház és művelődés*. Debrecen 2000. 177.

¹⁵ *A magyar irodalom története 1600-ig*. Budapest 1964. 335.

¹⁶ *Benczédi Zsolttárkönyvének* reprint kiadása 1991-ben jelent meg a MTA Irodalomtudományi Intézetének kiadásában.

¹⁷ *Huszár Gál: A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek és imádságok*. Komjáti 1574., hasonmás-kiadása: Budapest 1986. 21.

nem elsősorban a bibliai szöveg megverselése volt, hanem a bibliai verses históriákhoz hasonlóan a szentírási szöveg kommentálása, bővebb kifejtése, magyarázata.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül a reformátusoktól elvált unitárius irány zsolttárváltását sem, annál kevésbé, mivel két teljes zsolttárkönyvvel gazdagították a zsolttárparafrázisok magyar anyagát. Az egyik szerző *Bogáti Fazekas Miklós* volt, aki 1583-ban adta közre munkáját: a *Magyar Zsolttárt*. Bogáti minden zsolttárverse magán hordozza a XVI. századi magyar verselés két fő formai ismérvét: a keretverset (az első vers bevezető, az utolsó összefoglaló jellegű) és az akrosztikont (Bogátinál a zsolttár kezdetén olvasható cím az egyes versszakok kezdőbetűiből összeolvashatóan is megjelenik). Csomasz Tóth Kálmán még egy érdekességet említ, mely szerint „a százötven zsolttárt a Septuagintához hasonlóan egygyel (*Jer temessük el az Soltárt*) megtoldja.”¹⁸ Bogáti zsolttárait igen szűk körben, csak az unitarizmusból kiszakadt szombatosok használták a múlt század második feléig. Nyomatásban nem jelenhetett meg, kéziratos énekeskönyvekből énekeltek. Az unitarizmus korai kettészakadása és a Bogáti-zsolttárok kisajátítása miatt *Thordai János* unitárius lelkész 1620 után elkészítette az unitáriusok második teljes *Psaltériumát*.¹⁹

A XVII. század közepétől kezdve a reformátusok zsolttáréneklésében egyre nagyobb teret nyertek a genfi zsolttárok. Köztudott, hogy Szenci Molnár Albert fordítása eleinte nem énekeskönyvként, hanem a Bibliához kötve jelent meg, s csak a század közepétől találjuk az énekeskönyvek után csatolva — de akkor is különálló címlappal.

Talán ekkortájt, a XVII. század végén, a XVIII. elején élhetett a háromféle zsolttártípus egyidejűleg — mindenesetre az *Öreg Graduál somorjai példányának* kéziratos énekrendje, de más források is erre a gyakorlatra engednek következtetni.²⁰ Nem haszontalan múltba révedezés, hanem a jövőre való kívánatos előretekintés jegyében állapítjuk meg: ha ez a gyakorlat országszerte tartósan elterjedt volna, ha mindezek mellett kibontakozhatott volna Maróthy György többszólamú éneklést célzó kezdeményezése a XVIII. század második felében — és a többszólamú zsolttárfeldolgozások teret nyerhettek volna az istentiszteleti éneklésben —, akkor a református zsolttáréneklés egy gazdag és sokrétű egyházzenei hagyományt teremthetett volna meg. Egy olyan hagyományt, melyet ma már csak ápolnunk kellene, és nem megteremtünk. De nem így történt ...

A zsolttárfordító Szenci Molnár Albert célja ugyan nem az „*előbbeni énekek*” (ti. a magyar verses zsolttárok és a liturgikus zsolttározás) háttérbe szorítása volt,²¹

¹⁸ *Magyarország zenetörténete*. II. Budapest 1990. 212.

¹⁹ *I.m.* 212.

²⁰ Ld. Fekete Csaba tanulmányát „*Graduál és református istentisztelet*” címmel: *Egyház és művelődés*. Debrecen 2000.

²¹ Ld. a *Psalterium Ungaricum* előszavát! RMKT/6 közli a teljes előszót.

a genfi zsoltárok népszerűsége később mégis „a gyülekezeti éneklés egyoldalúságát, tartalmi és stílusbeli beszűkülését eredményezte” — Csomasz Tóth Kálmán szavaival.²² Az okok keresésekor a következőket állapíthatjuk meg.

A zsoltárparafraízis a református énekeskönyvekben sohasem vált teljessé (a fentiekben láttuk, hogy a legnagyobb gyűjtemény is csak 103 verses zsoltárt tartalmazott).

A bibliai szöveg verses „interpretációja” nagyon sokféle, egyes esetekben az ének egy egész prédikációt tartalmaz. *Sztárai Mihály* 23. zsoltára pl. a 6 bibliai verset 17, egyenként négy-négy Balassi-sorból álló nagystrófában magyarázza.²³

Végül: a XVII. század második felében megerősödő ellenreformáció és a református egyházban egyre nagyobb teret nyert puritán mozgalom együttesen a liturgikus éneklés és ezzel a zsoltározás lassú elsoványodását eredményezte, a puritánok pedig éppen a genfi zsoltárokban vélték megtalálni az igazi református énekeket.

A következőkben: a XIX. század magyar református éneklése már szinte teljes egészében a genfi zsoltárokra és a zsoltárdallamokra szerzett egyéb, új szövegezésű énekeken alapult. A 150 zsoltár az énekeskönyv függelékéből bekerült a fő részbe, annak is az elejére. Az 1806-os énekeskönyv dallamkincse a 125 genfi zsoltárdallam mellett csupán 40 egyéb dallam.

Mielőtt a XX. századot említenénk, tekintsük át: eddig milyen szerepet kaphattak a zsoltárok a református istentiszteletben?

Nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Már említettük: a XVI–XVII. századi graduálok, de az Öreg Graduál XVIII. században Somorján használt példányának teljes évről vonatkozó kéziratos bejegyzésű énekrendje²⁴ is a zsoltárok liturgikus megközelítéséről tanúskodik. A zsoltárok alkalmazása azonban mind műfajilag, mind tartalmilag már kezdettől szabadabb lehetett, mint a római egyház kötött liturgiájában. Az Öreg Graduál említett példánya az adott vasárnap énekrendjét közli műfajok szerint. A műfaji rubrikák között *Psalmus* feliratú is szerepel, de zsoltárparafraízist és genfi zsoltárt szép számmal találunk az egyéb műfajú énekek között is (*Introitus, Communes Cantiones, Finita concione*).

Az énekek kiválasztása később a —minden bizonnyal nem nagy liturgiai ismerettel rendelkező— kántortanító tetszésétől, anyagismeretétől függött,²⁵ de a választást segítette, hogy a XIX. század elejéig az énekeskönyvek zsoltárrészéhez hozzákapcsoltak egy ünnepi és más fontosabb alkalmakra szóló zsoltárokat

²² *Magyarország zenetörténete*. 208.

²³ A mai Református énekeskönyv a 260. sz. alatt csak 11 verset tartalmazza.

²⁴ Közli Fekete Csaba, *i.m.*

²⁵ „Az Oskola Mesterek prudentiájok szerint válogassák ki a 'Soltárokból azokat a Soltárokat, melyeket énekelhetnek. Le irván azt papírra ragassza tablara a Classisban ...” Csomasz Tóth Kálmán: „Éneklésre tarozó Regulák 1807-ből”, *Református Egyház* 1954. VI/9. száma.

feltüntető regisztert.²⁶ A liturgikus hagyomány maradványa még a XX. század elején is felfedezhető volt, amikor—Csomasz Tóth Kálmán adata szerint—még igen sok gyülekezet énekelte karácsonykor a 2. zsoltár 6. versére írt —ma már sajnos sehol sem ismert— dallamot: *Csókoljátok e néktek küldött fiat ...*²⁷

Egyetlen adatot találunk a zsoltárkönyv folyamatos végigénekléséről *Felsőbányai István* lelkész 1740-ből fennmaradt verses önéletrészében:

„Mindezeknél nagyobb de utolra hagytam
A Sz. Bibliát husszor hogy átolvastam ...
[...]
Zsoltárokat minden hónapban átmondtam
Tizenkétszer minden esztendőben szoktam
Magánosan, azért alkalmasint tudtam
Egész impresszumot egyszer elforgattam.”²⁸

A XX. században az énekeskönyv szerkesztésekor Csomasz Tóth Kálmán vetette fel, hogy a zsoltáréneklés megfelelő súlyának megadása érdekében a megújítandó liturgiában állandó helyet nyerjen a zsoltáréneklés egy ajánlott, majd később kötelezővé teendő zsoltárrend kidolgozásával.²⁹ Ő maga több cikkében foglalkozott a zsoltárok tematikus alkalmazásának lehetőségeivel; ilyen tartalmú táblázat jelent meg a *Dicsérjétek az Urat! — tudnivalók gyülekezeti énekeinkről* című könyvében is.³⁰ Ugyancsak ő volt, aki —egy-két prozódiai igazítástól eltekintve— az énekeskönyvben Szenci Molnár Albert eredeti szövegeit újíttotta fel, a dallamok ritmusát és dallamvezetését tekintve pedig az akkoriban torzulásnak ítélt változásokat megszüntette, jórészt az eredeti genfi énekeskönyvhöz visszatérve.

Az elmúlt évtizedekben a genfi zsoltárok szövegének és dallamának gondozásában valamint műzenei feldolgozásuk felfedezésében fontos előrelépések történtek. A zsoltáréneklés az általános istentiszteleti gyakorlatban azonban még ma is csak az ismertebb genfi zsoltárok egy-két versének eléneklésében merül ki.

A jövő feladata egyrészt a zsoltáréneklés liturgiai helyének és funkciójának megtalálása, másrészt a bibliai szövegű liturgikus zsoltározás, a gyülekezet-szerű zsoltárparafrázis és a műzenei feldolgozásokkal gazdagított genfi zsoltáréneklés kialakítása és gyakorlata.

²⁶ Csomasz Tóth Kálmán: „A 400 éves genfi zsoltár magyar tanulságai”, *Theologiai Szemle* 1962/9–10.

²⁷ Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérjétek az Urat! — tudnivalók énekeinkről*. Budapest 1971. 9.

²⁸ *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő* 1877/VIII. 289–294. Szinyei Gerzson közlése.

²⁹ Írásainak részletét ld. Bódiss Tamás: „Csomasz Tóth Kálmán himnológiai öröksége”, *Magyar Egyházzene* VIII (2000/2001) 234–235!

³⁰ Református Sajtóosztály Budapest. 1971. 8. Az 1543-as zsoltárkönyv előszava magyarul a Jugoszláviai Keresztyén Egyház énekeskönyvében jelent meg 1939-ben Révész Imre püspök fordításában. Újabbán közölte a *Zsoltár folyóirat* 1994/4. száma.

KEGYES OLVASÓ

vedd eszedbe imézeket :

I. A' Soltárok felett a' C. M. Clemens Marotus' nevé; a' T. B. Theodorus Bézaét jegyzik.

II. Minden 'Soltárnak summája, avagy rzelja, rövideden eleibe van írva.

III. A' hoszfű Pfálmufokban a' Vers előtt Pausának, az. az meg-fűnésnek jele imez: §

IV. A' 'Soltárok, mellyek egyenlő Nótájúak, imezek:

Az 5. és 64. Az 51. és 69.
 14. és 53. 60. és 108.
 17. 63. és 70. 65. és 71.
 18. és 144. 59. 98. és 118.
 24. 62. 95. 111. 73. és 116.
 28. és 109. 77. és 86.
 30. 76. és 130. 78. és 90.
 31. és 71. 100. 131. és 141.
 33. és 67. 117. és 127.
 36. és 68. 140. és a' Tiz
 46. és 82. Parantsfolat.

V. Az időknek és dolgoknak alkalmas-fégi szerént így énekeld a' 'Soltárokat, vagy azoknak némelly Verseit.

Rggel az: 5. 17. 19. 30. 36. 57. 63. 65. 77. 90. 92. 104. 119: Vers 74. 127. 130.

Eftve: 3. 4. 16. 23. 34. 42. 91. 121. 132. 139. 141. 147.

Erel előtt: 8. 67. 144. 147

Erel után: 22. 23. 103. 111. 138. 145. 146. 147.

Advent: 14. 50. 53. 96.

Karátion: 2. 8. 45. 49. 50. 82. 89. 93. 95. 96. 98. 100. 105. 106. 108. 113. 117. 132.

Uj Eliz: 65. 67. 72. 81. 99. 97. 103. 104. 122.

Palmarum: 118.

Nagy Péntek: 6. 16. 22. 35. 38. 40. 41. 42. 43. 45. 69. 70. 88. 109. 118.

Húsvét: 16. 21. 27. 40. 43. 45. 49. 68: V. 10. 110. 116. 118.

Aldozó: 6. 8. 20. 21. 24. 45. 47. 68. 97. 99. 110. 113. 132. 150.

Pünköft: 19. 29. 33. 45. 46. 48. 51. 60. 65. 72. 84. 87. 108. 133. 139. 143.

Pénitentzia tartó: 6. 32. 38. 51. 102. 130. 143.

Meg-térés után: 15. 25. 103. 131.

UR Vaforájakor: 22. 32. 34. 51. 86. 116. 122. 132. 133. 143.

UR Váts: ut: 23. 53. 103. 107. 111. 133. 147. 149.

Ekklesia Békeségéért: 74. 80. 102. 122. 129.

Magyifratufokról: 20. 21. 61. 75. 82. 101.

Kifértetek ellen: 37. 39. 73. 78. 86.

Betegségkor: 6. 13. 31. 38. 39. 41. 42. 88. 90.

Gyógyulás után: 30. 86. 116.

Szükségnek idején: 33. 34. 86.

Bőfégnek idején: 4. 65. 72. 81. 104. 112. 114.

Közöns: ellenség ellen: 12. 17. 56. 62. 64. 83.

Meg-térhetetlen ellenség ellen: 35. 36. 52. 137.

Meg-fzabadulásért: 12. 13. 59. 70. 94. 123. 142.

Szabadulás után: 7. 9. 18. 48. 57. 66. 68. 85. 124. 126.

Vár's Város meg-fzállás: 10. 17. 27. 46. 59. 125.

Ellenségtől-való meg-vertetéskor: 44. 74. 79.

Győzedelem után: 46. 76.

Méltatlan fzenvedéskor: 7. 17. 26. 37. 43. 54. 55. 71. 140.

Rágalm: ellen: 42. 43. 52. 57. 58. 64. 120. 140.

Házasúásra: 127. 128.

Meddők: 68. 113. 127.

Döghalálkor: 91.

Temetéskor: 6. 38. 39. 40. 49. 88. 90. 102. 143.